

ПОЛИТИЧКА ТРАДИЦИЈА

УДК: 329.14(497.11):929 Topalović Ž.
Примљено: 20. августа 2009.
Прихваћено: 15. септембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 3/2009.
год. 16, vol. 25.
стр. 271-300.

Драган Суботић

Институт за политичке студије, Београд

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТА ДР ЖИВКО ТОПАЛОВИЋ (1886-1972)¹⁾

Резиме

Аутор пише о др Живку Топаловићу, социјалисти и синдикалисту, који је својим политичким радом обележио историју социјализма у Србији у 20. веку. Рођен је 1886. године у Ужицу, завршио Правни факултет у Београду, докторирао права у Немачкој, био је активан у српској социјалдемократској партији Димитрија Туцовића и у Главном радничком савезу Србије. После 1918. године, основао је Социјалистичку радничку партију Југославије (1921), и био њен председник, а ангажовао се у раду међуратног синдикалног и радничког покрета. За време Другог светског рата, од 1943. године, приступио Равногорском покрету, а 1944. године отишао у Италију. У егзилу, основа је Демократску заједницу Југославије у француској, као и лист "Синдикалист". Дуго година као "народни непријатељ" живео у емиграцији, где је објавио запажене књиге и друге радове. Умро фебруара 1972. године у Бечу.

Кључне речи: др Живко Топаловић, социјалиста, синдикалиста....

1) Ово је део монографије на тему: "Српски социјалиста и синдикалиста др Живко Топаловић (1886-1972) – Изабрани радови"

1. ТОПАЛОВИЋ И СРПСКА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА (1902-1919)

Овај знаменити српски социјалдемократ, између два рата председник Социјалистичке партије Југославије, у току Другог светског рата председник Светосавског конгреса у селу Ба -1944. године, а након Другог светског рата – председник Заједнице Југословена социјалдемократа ван отаџбине (СРЈ), рођен је 1886. године у Ужицу. Још од 1902. године, као студент Правног факултета при Великој школи у Београду (потом и у Паризу и Берлину, где докторира) Топаловић се интересује за синдикални и социјалистички покрет. Запажена је његова активност у Клубу социјалиста на Великој школи, где се упознаје са Туцовићем и осталим српским социјалдемократама.

Сходно одредбама Главне Партијске управе која је била по статуту Српске социјалдемократске партије надлежна да прима интелектуалце у чланство на седници од 1. новембра 1904. године једногласно је решено да се Топаловић прими за члана Партије.²⁾ Већ 5. децембра, на седници ГПУ, спомиње се као један од организатора концерта од 27. новембра 1904. године, код “Коларца”, чији је приход намењен за лечење Радована Драговића.³⁾ Топаловић је, истина не јавно, ипак, као интелектуалац био “сумљичен донекле да је близак Јовану Скерлићу, Милораду Поповићу и К. Јовановићу, окупљеним око часописа: и групе “Ново време”. Они су сматрали, супротно марксистичкој групи ортодоксних марксиста окупљених око Радована Драговића, да је због непостојања радничке класе у Србији потребна сарадња са грађанским партијама.⁴⁾ Због тога су оптуживани за напуштање марксизма и упловљавање у “малограђанштину” и ситнобуржоаску политику,” тако да су 1904. године су искључени на иницијативу Радована Драговића из ССДП. Посебно се активно ангажује од 1904. године, као синдикални инструктор и секретар Савеза Текстилних радника.

На Трећем конгресу Српске социјалдемократске странке одржаном 5. и 6. јуна 1905. године, у Крагујевцу, Живку Топаловићу је верификован мандат као једном од ревизора Главног радничког савеза. На овом конгресу, где се расправљало о тактици и

2) *Српска социјалдемократска партија*, књига прва, Београд, 1966, стр. 231.

3) Исто, стр. 240.

4) М. Богдановић: *Српски раднички покрет 1903-1914: Наличје легенде*, Загреб, 1990, стр. 43-78.

дисциплини, изборима у окрузима као и мајским прославама, као ревизор Савеза текстилних радника (изабран на седници ГПУ 23.02.1905) Топаловић је предлаган за секретара ССДП. За председника су изабрани Драгиша Лапчевић и Никола Величковић, а за секретара: Радован Драговић и Никола Николић.⁵⁾

На конгресу је Топаловић узео учешће у дискусији о тактици и дисциплини. На дилему класне и синдикалне борбе био је близак Туцовићевим идејама о јединству једне и друге како је рекао: "... Лапчевић нарочито нглашава јединство свих врста борбе. Обе резолуције не обухватају сва питања. Стојановићева резолуција је незгодна где говори о јединству у странци место у борби. Лапчевићева резолуција расправља само једно питање. Треба од обе резолуције створити једну заједничку".⁶⁾

Већ на седници ГПУ од 13. марта 1905. године, поред Туцовића, Тасе Милојевића, Недељка Дивца, др Драгише Ђурића, Душана Поповића и Живко Топаловић је одређен да држи у Београду и другим местима Србије, предавања из области социјалдемократског програма,⁷⁾ а 22. јула 1905. године, Топаловић се јавио Главној управи ССДП, из Лесковца, обавештавајући о: "... накнадним изборима, на којима за нас од буржоазије није хтео нико да гласа. Јавља о напретку покрета и повољном утицају на материјални положај. Јавља да ће изјавити жалбу на избор. Решено: Прима се к знању".⁸⁾ Неколико месеци након конгреса, на седници ГПУ ССДС и Управе Радничког савеза, одржане 5. септембра 1905, Топаловић је биран за ревизора Металског савеза,⁹⁾ а упоредо с овом обавезом, Топаловић се као студент Правног факултета, 1905. године, ангажује у раду Универзитетског социјалистичког клуба.

На збору Социјалдемократске омладине на Универзитету, одржаном 28. новембра (11. децембра) 1905. године, у Београду, а против закључивања зајма самосталске владе са Аустро-Угарском, говорили су Димитрије Туцовић и Живко Топаловић. Сажимајући излагања на збору, Топаловић је узео учешћа у формулисању Резолуције, где се у тачки 1. каже: "...Начелно је противна зајмовима које закључују данашње капиталистичке земље, јер они поглавито служе интересима владајућих класа, њиховим зеленашким, власничким и непродуктивним операцијама, а главним делом оп-

5) Исто, као под 2. стр. 440.

6) Исто, стр. 442.

7) Исто, стр. 476.

8) Исто, стр. 513.

9) Исто, стр. 524.

терећују радни народ, набацујући му нове порезе ради отплате.” Топаловић је у Резолуцији нагласио и то да социјалдемократска омалидина на Универзитету: ...”2. Осуђују милитаристичке наклоности данашње и пређашње владе, које, оваквим зајмовима за непродуктивне војне цели, појачавају опасност војске за здрав финансијски живот и политичке слободе ове замље и онеспособљавају земљу за културни и привредни рад, који је Србији тако потребан”.¹⁰⁾

Топаловић је одржавао присну везу са Туцовићем, док је овај био у војсци. Тако, марта 1906. године, Туцовић из Ужица, упућује допис Лапчевићу, у коме између осталог, каже да: “... Живко би добро учинио кад би ми послао оне књиге које толико времена чекам. Међу њима треба да буду Прва и Друга књига међународног права од Ривијера. Тако ће најбоље дати доказа да извесне компромитујуће болести нагризају тело али ум не”,¹¹⁾ а 5. (18). маја у другом писму Лапчевићу вели: “Молим те, реци Живку да сам Слободанову књигу добио. Нека узме новац у Стевана”.¹²⁾

Фебруара 1907. године, Живко Топаловић, уместо Димитрија Туцовића присуствује “Пелагићевој вечери” у Великом Бечке-реку (2-5. фебруара 1907. године), о чему је поднесен кратак извештај на седници ГПУ.¹³⁾

Топаловићево ангажовање у синдикалном покрету озбиљније започиње 1905. године, на Трећем конгресу Радничког Савеза, одржаном 6. и 7. јуна 1905. године, у Крагујевцу. Пред синдикалним делегатима, Топаловић је говорио о потреби централизације синдикалног покрета тако да се: ...”Рад показао плодноснији у Београду но у унутрашњости, што није ни чудо, јер је Београд економски развијенији, а наш успех зависи поглавито од тога, колики је економски развитак. Уколико је народ економски развијенији, утолико је и наш успех већи.” Затим је говорио о искуствима у раду синдиката где је он ревизор. Истакао је да полиција брзо реагује на појаву штрајка, и потребу како је: “Синдикатима у интересу бржи и јачи економски развитак. А то синдикално организовано радништво може постићи само тако, ако тесно стоји скопчано са социјалном демократијом, која својом политичком борбом може

10) *Радничке новине*, 3. децембар 1905.

11) Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књига прва, Београд, 1982, стр. 400-401.

12) Исто, стр. 443.

13) АИРПС, Зборник СДП, бр. 65-а, стр. 356-358; Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књига прва, стр. 656.

терати економски развитак.¹⁴⁾ На ове тврдње реаговао је Драгослав Тодоровић из Београда, а Топаловић се у расправи јављао још једном углавном због финансијских проблема у овом синдикату где је био ревизор.

Топаловићев рад у Савезу текстилних и осталих фабричких радника и радница веома се осетио, о чему се у извештају марта 1906. године, констатује: “Кад је у претпрошлој години Савез добио од Главног Радничког Савеза сталнога ревизора, рад у Савезу развијен је веома живо. Савез је 1906. године бројао 250 правних чланова са приходом од четири хиљаде динара”. Топаловић је организовао неколико штрајкова, на пример у фабрици штофа, филцованих шешира и четака у Београду, где је синдикат успешно посредовао у споровима између послодаваца и радника. Било је организовано и две стотине зборова, и конференција, неколико забава за чланство а управа је одржала 57 седница, две ванредне скупштине. Иначе, Топаловић је предавао и у Синдикалној школи.¹⁵⁾

Топаловић је учествовао 26. фебруара 1906. године и у раду Скупштине Савеза текстилних радника. На овом скупу, образован је штрајкачки одбор, а при крају рада Скупштине, говорио је Живко Топаловић – ревизор Главног радничког савеза, упозоривши: “... другове и другарице да се не заваравaju тренутним успесима, већ свом снагом да раде на подизању своје организације...”¹⁶⁾

Наредне, 1907. године, Топаловић се почетком августа огласио у “Радничким новинама”, написавши текст “Пролетерско Ваљево”. Углавном је анализирао активности синдикалних пододбора абаџијских, кројачких, кожарских, берберских, текстилних и осталих пододбора, где је од 500 радника, у 14 пододбора било организовано само стотинак радника. Анализирајући стање радничког сталеза, Топаловић као синдикални функционер показује бездушну експлоатацију радништва од стране послодаваца који су на све начине покушавали да спрече синдикални рад појединих организованих радника и износи фрапантан податак да по Закону о осигурању радника (који радницима то право обезбеђује само ако раде у радионицама од преко 25 запослених), у Ваљевоу неће бити ниједан радник осигуран јер је 200 радионица до 5, а само 8 радњи са преко пет стално запослених.¹⁷⁾

14) *Радничке новине*, бр. 84,85,98,101,103-105, октобар-фебруар 1905-1906. Исто, стр. 366.

15) *Радничке новине*, бр. 27-28, 4. и 7. марта 1906; бр. 94, 12. новембар 1905. стр. 9.

16) *Радничке новине*, бр. 35, 21. март 1906.

17) *Радничке новине*, бр. 90-91, 2. и 4. август 1907.

Топаловић је 1910. године, говорио на збору Савеза кожарско-прерађивачких радника о значају синдиката за радништво.¹⁸⁾ Реч је о намери Главног радничког савеза, 1911. године, да путем групе специјалних агитатора, где су поред Топаловића, били још и Д. Туцовић, Н. Величковић, Т. Кацлеровић, Драгиша Лапчевић и други, организује низ зборова и конференција по читавој Србији.¹⁹⁾

Почетком 1908. године, након озбиљне кризе у ССДП, очи доласка Туцовића са докторских сутидја из Берлина, Топаловић је, заједно са неколицином виђенијих партијских активиста, заступао тезу да је неопходно да Туцовић дође у Србију и да интензивно ради на припреми Шестог конгреса ССДП. На овом конгресу Туцовић је успео да превазиђе кризу у ССДП, и не дозволи цепање на десну и леву фракцију, управо по питањима избора, агитације, као и деловања социјалдемократа у сеоским срединама Србије. Један од запаженијих говорника на наредном Седмом конгресу ССДП одржаном у Београду, 17-19. маја 1909. године, био је и Живко Топаловић.

Исте године, Топаловић је, на захтев ГПУ био одређен да 1.(14) октобра 1909. године, говори на зборовима у свим квартовима Београда, поводом дискусије о пројекту Закона о радњама у Народној Скупштини на тему: “Састанак народне скупштине и захтеви радничке власти.”²⁰⁾ Топаловић је марта 1909. године, први пут по изласку из војске говорио у кварту “Три кључа”, као и на првомајским манифестацијама радника 1910. године на Позоришном тргу, када су радници продефиловали Београдом.²¹⁾ На великом јавном протестном збору у Београду 2.(15) маја 1910. године, у Коларцу, са геслом: “За јавно осигурање: Против пљачке надница!” поводом измена у пројекту Закона о радњама и осигурању радника, поред Димитрија Туцовића, говорио је и Живко Топаловић,²²⁾ иначе социјалдемократски одборник београдске општине и члан финансијске контроле ССДП.²³⁾ Топаловић је овде поновио раније изречене тврдње (на збору од 21. марта 1910. године испред Народног позоришта заказаном поводом захтева за опште право гласа)²⁴⁾ да раднички сталеж треба да се бори за побољшање свог не само

18) *Радничке новине*, бр. 50, 27. април 1910.

19) *Српска социјалдемократска партија 1903-1918*, Београд, 1978, стр. 366.

20) *Радничке новине*, 13. јун 1909.

21) *Радничке новине*, бр. 46, 18. април 1910.

22) *Радничке новине*, 4. мај 1910.

23) *Радничке новине*, бр. 54, 6. мај 1910.

24) *Радничке новине*, 23. март 1910.

политичког, већ у првом реду економског и социјалног положаја у грађанском друштву. У овим партијским, рекли бисмо синдикалним активностима Живка Топаловића ваља потражити корене његових каснијих интересовања за социјални и синдикални положај радничког сталежа у Србији, о чему ће оставити бројна писана документа и сведочанства о једном времену, политичким, а пре свега социјалним приликама.

У ово доба, Топаловић је био у редакцији “Радничких новина” а поред запажене дискусије на Осмом конгресу ССДП, одржаном 6-8. јуна 1910. године, у Београду, Топаловић је био референт и предлагач Резолуције о аграрном питању. Значај ове резолуције је многострук. Српски социјалдемократи све до овога конгреса нису обрађали пажњу на село, иако је био завидан број сеоских најамних радника, а готово у сваком крају је био по један виђенији земљоделац који је нагињао идејама социјалне демократије, на пример Миљко Савић из ивањичког краја, окренут идејама социјалне правде, једнакости и солидарности.

На конгресу је разматрана и тачка о аграрном питању, а резолуција коју је предложио Топаловић, био је практично први корак у раду социјалдемократа на селу. О томе се, у усвојеној резолуцији каже: “... Социјална демократија је не само дужна да приђе тим елементима на селу. Она, још има, и највећег интереса да их придобије за себе, јер ће то њеној акцији и политичкој и синдикалној, користити у највећој мери у сваком погледу. Уосталом, обрнуто оној народној речи – ако неће Мухамед брегу, брег ће Мухамеду; ако социјализам неће да приђе селу, село прилази, и мора да прилази социјализму!”²⁵⁾ На овом конгресу, поред Ј. Кликића и Р. Живковића, Топаловић је изабран за члана финансијске контроле.

Топаловић који није прекидао углавном стручно и професионално интересовање, углавном у области правних наука, још је марта-априла 1905. године у Радничким новинама објавио превод брошуре К. Кауцког и Б. Шенланка под називом: “Начела и захтеви социјалне демократије”.²⁶⁾ Теоријско-политички рад у ССДП огледао се и у раду Школе за агитаторе, а било је и запажено његово кандидовање, марта 1910. године, на листи ССДП за општинске изборе у Београду (и то за место “кмета-правника”), поред А. Павловића и Душана Поповића.

Овај политички ангажман Топаловића је био политички разумљив, с обзиром на показану истраживачку активност у области

25) *Радничке новине*, бр. 71, 15. јун 1910.

26) *Радничке новине*, од 16. марта до 23. априла 1905.

правних наука, јер је био близак сарадник Томе Живковића, кривичара, професора Правног факултета у Београду, где је и сарађивао на Катедри за кривично право.

Почетком 1909. године Топаловић је објавио у то време запажену књигу: “Кривично право: по предавањима др Божицара Марковића. Израдио др Живко Топаловић”, а наредне две године и књиге: “Смрт смртној казни од Ј. Штерна” (превео с немачког Живко Топаловић), Београд, 1911; и “Траничне међе Умишљаја и нехата”, Београд, 1911. године. Прва је књига продужетак његове књижице из 1909. године на тему: “Против цетињских људождера. Алберт Бернер: Против смртне казне” (Београд, 1909) и бави се смртном казном у светлу кривичног права (али са социјалдемократског гледишта). Топаловић констатује да је социјалистички пролетаријат најважнији и најпоузданији носилац борбе против варварске смртне казне: “... Једино васпитање које распростиру социјалистичке партије; једино подизање широких маса радног народа политичком и синдикалном акцијом, једино моћ организованог пролетаријата свију земаља, која расте, јесу у стању да буду препона културној срамоти, смртној казни...”. Зато, Топаловић изричито напомиње: “... Ми у Србији немамо рачуна да питање вештачки подгревамо. Нас на дужност опомињу скоро свакодневна убиства, која се врше пред очима масе народа...”²⁷⁾

Разрађујући неке темељне поставке кривичног права, у раду: “Траничне међе умишљаја и нехата”, публикованом у Београду 1911. године, Топаловић ће прецизирати социјалне задатке кривичног права: “... има прву задаћу да формира правни поредак, да рече: Шта се има сматрати за законско право, а шта за неправо. И кад закон то уради, онда држава, која се карактерише тиме што има на расположењу један квантум велике и добро организоване физичке силе, нагони свакога појединца да мора поштовати наредбе правног поретка. Ако он то неће, бива нагнан силом”.²⁸⁾

У време балканских ратова Топаловић је био мобилисан у Старој Србији и Македонији. Тих година сусрећемо његово име у писмима Туцовића који захтева од “Радничких новина” где је Топаловић био у уредништву да његове забелешке писане у Овчеполу 1912-1913. године, среди Топаловић: “Ја бих само желео да тај посао сврше другови Душан Поповић и Живко Топаловић, а да прегледа Партијска управа”.²⁹⁾ Топаловић је био и један од стално

27) Наведено дело, стр. 5.

28) Исто, стр. 5.

29) *Радничке новине*, бр. 66, 7. март 1915. (додатак).

ангажованих уредника “Борбе” (поред Лапчевића и Душана Поповића). У “Радничким новинама”, септембра 1913. године, најављен је текст “Историјски карактер криминалитета - Милитаризам и рат (искуства из балканских ратова)”, који је требао да се објави у “Борби” крајем 1913. и почетком 1914. године.

На исту тему, Топаловић је поднео реферат под насловом: “О милитаризму” на Десетом конгресу ССДП, одржаном у Београду, 1.(14) фебруара 1914. године, Топаловић је истицао утицај милитаризма у решавању националних и државних питања на Балкану, уместо да се ти проблеми решавају на демократски начин-споразумом балканских народа.³⁰⁾ Руцовић је дискутујући на петој седници конгреса, 1.(14) фебруара, а поводом овог реферата Живка Топаловића изјавио да балкански наради немају већег непријатеља од милитаризма и монархизма...” Износи да је милитаризам умногоне крив за српско-бугарски рат. Док је народ у први рат и ишао са извесним расположењем, дотле у други рат не би нипошто ишао, да није наморан самим системом милитаризма, системом следе покорности и варварских казни. Борећи се против милитаризма, социјална демократија се не бори само за пуну демократију у својој земљи, већ се бори и за мир на “Балкану”.

Почетком Првог светског рата, Топаловић се задесио као помоћник ађутанта у штабу пука, а новембра исте године, био је лакше рањен и лечио се у чачанској болници, да би се убрзо нашао у аустријском заробљеништву, најпре у Угарској (Шопроњ), а затим у једном логору (Ашаху), близу Салцбурга, у Аустрији. Одатле се 1.(14)децембра 1914. године, јавио Драгиши Лапчевићу у Скопље, речима да је здраво и добро. У следећем писму од 12. децембра 1914. године, обавештава Лапчевића да су му се јавили Кауцки, Виктор Адлер и Емануел Бухингер, који су га снабдевали књигама и новинама.³¹⁾

Са Топаловићем су се дописивали: Зофка Кведер-Деметровић, (књижевница из Љубљане), Јурај Деметровић, Сретен Јакшић. Једно време писао је и за “Neue Zeit”, што је наишло на неodobравање хрватских социјалдемократа.

У време припрема за Штокхолмску конференцију, Топаловић из Ашаха, у писму Драгиши Лапчевићу (од 19. септембра 1917) замера што није пристао да иде у Штокхолм речима: “Људо,

30) *Радничке новине*, бр. 7, 8,10, 12. фебруар 1914.

31) Лапчевић-Миленковић: *Преписка српских социјалиста у току првог светског рата*, Београд, 1979, стр. 43.

лудо, цео свет хоће тамо да иде, па ајдемо и ми”³²⁾, да би му Лапчевић у одговору од 12. октобра 1917. навео чак четири разлога због којих није пристао да оде на међународну конференцију у Штокхолм³³⁾, где су Душан Поповић и Кацлеровић тражили помоћ за српски народ у окупираној Србији и обуставу рата.

Почетком фебруара 1918. године, пуштен је из заробљеништва као болесник-инвалид и преко Швајцарске, Француске и Италије стигао на Солунски фронт. Није се озбиљније бавио политиком. На све могуће верзије око његовог пуштања из заробљеништва које су кружиле међу социјалдемократима, Топаловић је лаконски записао следеће редове: “Наши аустријски другови су показали интересовање за мене и наше заробљене другове. Ја сам се тако могао ставити у везу Међународним и Српским црвеним крстом у Женеви који су помагали наше заробљенике слањем животних намерница. Заштиту нам је указивао швајцарски посланик у Бечу који је заступао интересе Србије. Са њим сам, као његов тумач обишао заробљеничке логоре. Почетком 1918. приликом размене тешких рањеника између српске и аустријске војске, размењен сам и ја и отишао на Крф и Солунски фронт”.³⁴⁾

Топаловић је средином 1918. године,³⁵⁾ веома неодлучан када је реч о борби две струје у социјалдемократском покрету: оних окупљених око Душана Поповића у Лондону и друге око Комитета ССДП у Паризу, чији представник Сава Музикравић, у једном писму, 26. јуна 1918. године, овако прецизира рад српских социјалдемократа: “... Треба сузбијати две ствари у нашем покрету, које су обе штетне по њега: цимервалд-контализам и бољшевизам...”³⁶⁾

Општа је констатација да се Топаловић није активно бавио политичким питањима за време Првог светског рата,³⁷⁾ изузев хуманитарном проблематиком у одељењу за заробљенике при Министарству финансија. Свој боравак у заробљеничком логору, искористио је да напише једну брошуру: “За наше заробљенике”, у

32) Исто, стр. 204.

33) Исто; Консултвати: Д. Лапчевић: *Окупација*, Београд, 1926, стр. 38.

34) Живко Топаловић: *Зачеци социјализма и комунизма у Југославији*, Лондон, 1960, стр. 43.

35) Исто, стр. 316.

36) Исто, стр. 320.

37) Реч је о следећим написима Ж. Топаловића у иностраним часописима: “Dem Andenken Dimitrij Tussovits gefallen am 24. November 1914 bei Lazzarevits”, *Die Neue Zeit*, N.22, 26.2.1915, str. 641-646; прештампо у: *Glas slobode*, br. 30-32, Zagreb, 1917; или у *Целокупна дела Димитрија Туцовића*, Прва свеска, Београд, 1974, стр. 7-13. Консултвати: *Успомена Димитрија Туцовића*, Београд, 1925.

Драган Суботић Српски социјалиста др Живко Топаловић (1886-1972)

издању Српског црвеног крста, објављену на Крфу 1918. године. У време побуне морнара у Котору, новембра 1918. године, борави у Приморју.³⁸⁾ Почетком децембра 1918. године, јавио се из Сарајева, Драгиши Лапчевићу у Београду,³⁹⁾ обавештавајући га да је одржао једно успешно и посећено предавање. Наиме, децембра 1918. године, Топаловић је одржао предавање на тему: “Социјална демократија према актуелним питањима” где је устврдио: “... Ми знамо да се осцијалистички начин производње не може наметнути силом и да њега може бити тек иза извјесног ступња техничког развића рада и иза стварања радничке већине у друштву. Данас није наше доба да владамо. Ми смо се врло лако могли докопати владе... Али ми се не играмо политике нити хоћемо да увлачимо радничку класу у бесмислене авантуре. Тада када дође наше доба ми ћемо узети сву власт у своје руке милом или силом, ако се буржоазија вољи већине не буде хтјела покорити...”⁴⁰⁾

На Закључном синдикалном конгресу у Србији одржаном 17-18. априла 1919. године у Београду, Топаловић је предложио да се оснује Главни раднички савез у чију се управу бира 31 члан и што пре приступи конгресу уједињења.⁴¹⁾

2. ПРОТИВ БОЉШЕВИЗМА – ЗА ИСТИНСКУ СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈУ (1920-1941.)

После Првог светског рата, Топаловић наставља делатност на три стране: у Социјалистичкој партији Југославије, синдикатима и на пољу примењене, односно публицистичке науке, углавном привредне и социјалне политике објавивши на десетине књижица које су наишле на добар пријем у редовима радника.

У току 1920. године, дошло је до уједињења десних социјалиста из хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине и Војводине и створена је Социјалдемократска странка Југославије. У првој половини 1921. године, образована је Социјалистичка радничка партија Југославије, а у Словенији је деловала Југословенска социјалдемократска странка. Наредне, 1921. године у Београду, 2. августа, све три странке су образовале Социјалистичку заједницу Југославије, а 18. децембра 1921. године образована је и Социјалистичка

38) Ж. Топаловић: *Зачети социјализма и комунизма у Југославији*, Лондон, 1960. стр. 44.

39) *Преписка српских социјалиста...*, стр. 468.

40) Наведено дело, стр. 29.

41) Наведено према: *Радничке новине*, бр. 97, 98, 99, 101 и 104, 1919.

партија Југославије. Убрзо је оформљен и Главни раднички савез Југославије.

Ове организације, чак и након доношења Обзнане, нису успеле да окупе већи број радника и својих симпатизера, између осталог и због тога што је: "... уједињење југословенских социјал-реформиста извршено од стране неколицине вођа, а у свему томе чланство уопште није учествовало. С обзиром на чињеницу да је између центрумаша и Кораћевић присталица вођена релативно дуготрајна оштра борба, разумљиво је што следбеници обе партије нису могли да схвате нагао заокрет и дојучерашње непомирљиве противнике прихвате за партијске другове".⁴²⁾

Узајамна борба између присталица В. Кораћа и Живка Топаловића, завршила се априла 1928. године доминацијом Топаловића који ће на челу СПЈ остати све до краја рата, па и касније у емиграцији. Од 1923. године, СПЈ је члан Социјалистичке интернационале. Исте године на скупштинским изборима освојила је два посланичка мандата. На изборима 1938. године, кандидати СПЈ су били на листи опозиционог блока, а Топаловић је имао запажену улогу у овим политичким збивањима.

За поједине историографе Топаловић је био интересантна личност. Поседовао је: "... широко образовање (доктор Берлинског универзитета говорио три светска језика), најбоље је познавао теорију и праксу Социјалистичке интернационале у Југославији, обишао је готово пола Европе, налазио се стално у покрету. По свему томе Топаловић је био више репрезент европске социјалдемократије него југословенских социјалиста..."⁴³⁾

Топаловић ће одиграти вежну улогу у припреми и креирању програма на Конгресу уједињења у Београду, априла 1919. године. У послератној историографији веома се мало спомињао удео Топаловића. Мада је Топаловић у својој књизи: "Зачеци социјализма и комунизма у Југославији" тврдио супротно: "... Ово је истина, Конгрес одржан у Београду априла 1919. године, није створио Комунистичку партију. Та је партија створена тек у Вуковару годину дана доцније. Али су у Београду комунисти успели једно: да се прикривено увуку у социјалистичку партију и потом злоупотребе за туђе циљеве поштenu веру демократских социјалиста..."⁴⁴⁾ Сукоб између большевика који су прихватили диктате из Москве и центрумаша, кулминирао је на Вуковарском конгресу,

42) Тома Миленковић: *Социјалистичка партија Југославије*, Београд, 1974. стр. 690.

43) Исто, стр. 693.

44) Исто, стр. 465.

где је Топаловић, као трећи референт, наступио са темом: “Акциони програм Комунистичке партије Југославије” (Београд, 1920). Резултат борбе са болшевицима био је издвајање тзв. “центрумаша” (потписника “Манифеста опозиције”) односно њихово искључење из КПЈ.⁴⁵⁾

О томе је Топаловић оставио низ веома интересантних записа у омањој студији: “Зачеци социјализма и комунизма у Југославији” (Лондон, 1960). На основно питање: Ко сноси одговорност за страдање радничког покрета у Југославији, јасно је записао: “... Москва и руски болшевици. Они су ради својих циљева наметали борбеном делу радничке класе у Југославији политику која је била у пуној несразмери са снагама те класе. Москва је почев од 1918. године свесно разбијала све радничке покрете у Европи и гурала их у катастрофу. Тој судбини није избегао ни раднички покрет у Југославији. Други сукривац јесте владајући режим у Југославији чији носиоци нису имали разумевања ни за дубину и замашај промена које су се вршиле у Русији, средњој Европи и Југославији.”⁴⁶⁾

Упоредо са адвокатском каријером, Топаловић (као доктор берлинског универзитета), био је 1925-26. године, изабран за Централног секретара Радничких комора, а наредне две године, био је шеф сервиса за одржавање веза са радничким покретима у Међународном бироу рада у Женеви. Након повратка из Женеви, је поново адвокат, а 1929. године, изабран је за председника СПЈ. Био је главни уредник “Радничких новина”, и члан Централне управе Савеза приватних намештеника и Председник Радничке кооперативне задруге.

Ови биографски подаци сагласни су са његовим теоријско-политичким написима. Већ 1920. године, Топаловић је објавио краћу књижицу “О новцу: Теорија новца изложена с обзиром на решење валутног питања” (Сарајево, 1920), као и другу расправу на сличну тему: “Оскудица новца, ратни дугови и ратна оштета” (Сарајево, 1920) где је записао: “... Уштеде у државном буџету могу се учинити само на оним издацима где се држава јавља као организација класне владавине, као организација физичке и техничке силе да се масе држе у покорности”.⁴⁷⁾ Уочи дискусије у комунистичком покрету о националном питању почетком 20-тих, Топаловић је увидео реалност племенских разлика у формирању југословенске државе у једноставној тврдњи: “Племена постоје. Она

45) С. Цветковић: *Идејна борба у КПЈ 1919-1928*, Београд, 1985, стр. 86.

46) *Зачеци социјализма и комунизма у Југославији*, Лондон, 1960, стр. 132-133.

47) Наведено дело, стр. 44-45.

постоје као политичка, као духовна, и у извесној мери чак и као економска самостлана моћ. Њима се мора дати могућност да као таква у држави дођу до изражаја, и мора се пропустити времена да живот у заједничкој држави, саобраћај и привреда, постепено из племена створе југословенски народ...⁴⁸⁾ У том смислу анализирао је положај југословенских лука, нарочито у Риједи, која иако под страном окупацијом, ипак, природно гравитира према залеђу.⁴⁹⁾ Сходно свом социјалдемократском наслеђу, Топаловић се залагао и за федерацију балканских народа, о чему је оставио чак и омању брошуру-запис са Прве Балканске Конференције одржане у Атини 5-12. октобра 1930. године.⁵⁰⁾

Непомирљиви противник бољшевизма, Топаловић ће у тексту: “Две различите револуције”, забележити да социјалдемократи имају да се боре не само против домаће буржоазије, већ и против убитствених револуционарних заблуда: “... борба са бољшевичким учењем и праксом, борба која је за цео раднички покрет питање живота и смрти, стоји нама данас изнад свега...”⁵¹⁾ У предговору књиге: Р. Аврамовића: “Будућност совјетске Русије”, објављене у Београду, 1924. године, Топаловић ће направити разлику између марксизма, комунизма и бољшевизма речима: “... Али оно што бољшевизам битно раздваја од марксизма, јесте његово слепо обожавање силе, веровање да се и развитак друштва да насилвати, да слободна радничка класа, ако је свесна и одлучна, може повући са собом необразоване и незадовољне ситне сељачке и ситнобуржоаске елементе поставши са њима најмоћнији друштвени фактор...⁵²⁾, а допунити је и сазнањем да се након рата подвојила два типа социјализма: “демократски и ауторитативни. Демократски социјализам сматра да је нужно подизати радничку класу у целини њеној. Никаква мањина, ма колико идеална била, није у стању ничега трајног створити, јер ће најлепше дело увек бити задовољено у миру мрака и незнања широке масе...”⁵³⁾

У доба шестојануарске диктатуре, Топаловић ће тврдити да је једини излаз у демократској државној управи попут федераци-

48) Живко Топаловић: “На блиском истоку”, Расправа објављена у бечком социјалистичком листу *Der Kampf*, Осиек, 1920, стр. 22. Консултовати: *Турска*, Београд, 1932, стр. 84.

49) Живко Топаловић: *Јадранске луке*, Београд, 1925, стр. 12.

50) Живко Топаловић: *На Балкански споразум*, Загреб, 1931, стр. 31.

51) Ж. Топаловић: *Две различите револуције*, Београд, 1924, стр. 15.

52) Р. Аврамовић: *Будућност совјетске Русије*, превод и предговор од Др Живка Топаловића, Београд, 1924, Социјалистичка књижара “Гуцовић”, стр. 1-3.

53) Т. Дан: *Радник у совјетској Русији*, превод Милица Топаловић; Увод: “Методи револуције” од Др Живка Топаловића”, Београд, 1924, стр. 14.

је држава на Балкану, уз неизбежно истицање да фашизам представља велику опасност за народе на Балкану, као и за европски мир. Зато, неопходно је безусловно: "... напустити сваку мисао диктатуре. Нужно је безусловно што пре прићи демократској државној управи. Из данашњег унутрашњег хаоса и фалсификоване парламентарне владавине треба изаћи образовањем једне широке коалиције, распуштањем данашње скупштине и вршењем потпуно слободних избора..."⁵⁴⁾ У Резолуцији на конгресу СПЈ из 1923. године, Топаловић је предвиђао племенску самоуправу у виду: "... безусловног гарантовања уставног, грађанског, политичког и правног јединства свих грађана Југославије, активну социјалну политику,⁵⁵⁾ а континуитет такве политике Топаловић уграђује и у програм Опозиције из октобра 1937. године.⁵⁶⁾

Топаловић је за разлику од многих својих савременика који су занесени романтизмом 19. веком, у држави видели само политичку и културну управу, сагледао и њену примарну-привредну функцију. Зато и поставља темељно питање: "Да ли је такозвана интелигенција која управља државама и политичким партијама било у демократији, било у фашизму способна да решава привредне проблеме? Она се по целој својој васпитању, по менталитету и звању показала неспособна за то. Намеће се нужда *реформе државе* у циљу њеног оспособљења за вршење привредних функција. Врховна политичка управа која у демократији ниче из општег права гласа, мора да се допуни органима за дириговање привреде који ће изаћи из саме привреде и организовање привредних класа..."⁵⁷⁾

Занимљиве су и Топаловићеве социолошке анализе социјалне и класне структуре међуратног грађанског друштва у Краљевини Југославији. Теоријска матрица садржана је у поимању средњих редова као: "самосталних, независних радника. То су она привредно активна лица која нису у туђем најамном раду, а не живе искључиво или поглавито од туђег већ од свог личног рада (и рада чланова своје породице). Типичан пример за то јесте мали самостални пољопривредник. У вароши овде долази занатлија, мали трговац, највећи број слободних занимања. Могли би се овде урачунати још и виши редови приватних намештеника и најзад државни самоуправни чиновници..."⁵⁸⁾

54) Ж. Топаловић: *Положај у свету и Југославији*, Београд, 1927, стр. 28.

55) Ж. Топаловић: *Унутрашњи положај у Југославији*, Београд, 1923, стр. 8.

56) Ж. Топаловић: *Споразум Удружене опозиције*, Београд, 1939, стр. 4.

57) Ж. Топаловић: *Привреда и политика*, Београд, (б. г.) стр. 15.

58) Ж. Топаловић: *Средњи редови (занатлије, трговци, намештеници и капиталисти)*, Београд, (б. г.) стр. 8.

Почетком 30-тих година 20. века у време велике привредне рецесије, Топаловића је посебно интересовао положај радничких сталеза, незапослених и пољопривредника, уз бриљантне анализе функционисања капиталистичке привреде. Тежиште и сав терет кризе, сматрао је Топаловић, сваљен је на радничку класу: “Криза је прошла за капиталистичку привреду. Она још постоји само за раднике који ваља да се кроз организовану борбу постарају да је савладају. Ваља наднице и радно време прилагодити новом положају привреде, ваља начинити места у радионицама за технолошки незапослене. Парола да криза још траје је капиталистички изговор да се одбију захтеви радника...”.⁵⁹⁾ Идентификујући ход капиталистичке привреде у циклусима: криза-просперитет-криза-просперитет, у виду цикличних кретања капиталистичке привреде,⁶⁰⁾ Топаловић прецизира типове незапослености: око 100 милиона незапослених сврстава у невидљиву потпуну, делимичну и редовну незапосленост, уз констатацију да је реч о најважнијој друштвено-социјалној појави у кризи: “... Иако у години 1936. производња робе у индустрији надмашује 1929. (крајњу годину прошлог просперитета) ипак у главним индустријским земљама има још петнаест милиона незапослених. Производња је повећана помоћу новог машинизма без сразмерног уполслења радника. Само уз одговарајуће скраћење радног дана или уз знатно већи размах производње, могу незапослени поново бити враћени у привреду...”.⁶¹⁾

Топаловић је поред С. Иванића и Крекића, важио за најбољег познаваоца проблематике радничког осигурања, како је писао друштвеног осигурања,⁶²⁾ које је подразумевало, поред јаке и снажне привреде и радничке организације, поред сељачких задруга које све заједно, чине једну целину.

Она се може остварити концептом планске привреде у виду осећања одговорности од радника и њихових организација за извођење привредних планова “... за успех и напредак привреде и свесну дисциплину рада без бича послодавчевог”.⁶³⁾

59) Ж. Топаловић: *Сељаштво и радништво-узајамност судбина у привредној кризи*, Београд, (б. г.), стр. 6-9.

60) Ж. Топаловић: *Ход капиталистичке привреде*, Београд (б. г.), стр. 13.

61) Живко Топаловић: *Радничка незапосленост у кризи*, Београд (б. г.), стр. 20.

62) Ж. Топаловић: “Осигурање против незапослености: Реферат др Живко Топаловића на петом конгресу Радничких комора одржаном 3. и 4. децембра 1932. године у Београду”, стр. 5.

63) Живко Топаловић: *Задругарство и сељачка и радничка привредна политика*, Београд (б. г.), стр. 31.

Али, напомиње Топаловић, уместо либералног капитализма на сцену је ступио национални социјализам, са изразитим утицајем државне интервенције у привреду и све друге области система. Разлика је, вели Топаловић, у облику власти која интервенише и методама како она то чини. У недемократским земљама се то чини без утицаја друштвених субјеката, што је далеко тежи процес, док у недемократским режимима се то чини механизмом монополитистичке партије и државне машинерије која је упрегнута у кола националног и државног интереса.⁶⁴⁾

У диригованом капитализму истиче Топаловић, нема класичне дириговане привреде, али извесног планизма ипак има уз употребу привредног бирократског апарата.⁶⁵⁾

Поред ових радова о привредној проблематици, између два рата, публиковао је Топаловић и неколико књижица, углавном у библиотеци “Ослобођење” – намењеној за економске, социјалне, политичке и културне проблеме. Осим издања “Турска” штампаног у библиотеци познатог књижара Геце Кона у Београду 1932. године, Топаловић је објавио и две невелике књиге: “Срби и властела” где промишља о сталешком, економском, социјалном, политичком и духовном уређењу старе Немањичке државе, као и књигу: “Јевреји и њихова светска мисија”, априла 1939. године, у издању Француско-српске књижаре А. М. Поповић из Београда. Топаловић је приказао историјски развој, наравно са социолошког становишта, јевреја као народа и верског ентитета у њиховој најранијој историји, када настаје хришћанство како пише, као “светка религија и једна друштвена сила”.⁶⁶⁾

Овај период у животу Топаловића многи аутори различито објашњавају и тумаче. У комунистичком покрету, након 1921. године, означаван је као непријатељ комуниста јер је припадао центрумашима, а у послератном периоду оцене су нешто ублаженије, што је повезано са протоком времена и нестанком са животне политичке и историјске сцене његових савременика и идеолошких противника.

Тако је у едицији: “Синдикални покрет у Србији 1903-1919” (Београд, 1958) Топаловић означен као: “истакнути противник ре-

64) Ж. Топаловић: *Управљана (диригована) привреда и национални социјализам*, Београд (б. г.), стр. 46-47.

65) О привредној проблематици, нарочито о положају радничког staleжа у време рецесије, Топаловић је оставио следеће радове: Др Живко Топаловић: *Планска привреда*, Београд, (б. г.); *Радничка и Намештеничка комора у Бечу, Привреда и политика, Држава и привреда: либерални капитализам на умору, Ход капиталистичке привреде, Слике привредне кризе*.

66) Наведено дело, стр. 3.

волуције, радничког покрета, а за време Другог светског рата сарадник окупатора”,⁶⁷⁾ али “контрареволуционар који је побегао из земље”,⁶⁸⁾ “сарадник окупатора”, “осуђен на 20 година робије у одсуству”, “деловао против социјалистичке Југославије”,⁶⁹⁾ док је у емигрантским едицијама и међу појединим истакнутим европским социјалистима и социјалдемократима превладавало потпуно другачије политичко становиште и мишљење.⁷⁰⁾

Зато смо у овом кратком прилогу и указали на социјалдемократске корене Топаловићевих политичких, индицијалних, али и теоријских активности између два рата, које ће имати свој логичан наставак у ратном и послератном периоду (1941-1970).

3. ЖИВКО ТОПАЛОВИЋ У ГРАЂАНСКОМ РАТУ И ЕМИГРАЦИЈИ (1941-1972)

После окупације Југославије, Топаловић је живео у Београду и наизглед није се активније бавио политиком. Он је био један од ретких политичара који су остали у окупираној Србији, нису се аназовали у администрацији Милана Недића, а били су, ипак, присутни у средини где су живели.

Тек с пролећа 1943. године, дошло је до првог Топаловићевог озбиљнијег контакта са ђенералом Дражом Михаиловићем и упознавањем са Равногорским покретом чији је генерални секретар у то време био др Стеван Мољевић, адвокат, а били су ангажовани и Драгиша Васић, др Младен Жујовић, др Војислав Вујанац и друге личности, истина, по разним основама.

На основу једног разговора са адвокатом Вујанцом из 1943. године, када је расправљано о “Програму српског народа”, Топаловић је у књизи “Борба за будућност Југославије”, иначе штампаној у Лондону, 1967. године, изнео своје виђење српско-хрватског, односно, муслиманског спора. У неформалном разговору са Вујанцем изнео је следеће мишљење поводом предлога да Босна и Херцеговина уђу у састав будуће српске државе: “... Ви ме не можете уверити, да би при слободном гласању већина босанског и херцеговачког становништва пристала на то да се определи за Ср-

67) Наведена публикација, стр. 614.

68) Д. Туцовић: *Сабрана дела*, књига 7, Београд, 1980, стр. 86.

69) Лапчевић-Миленковић: *Претиска српских социјалиста...*, стр. 20.

70) Видети: М. Милуновић, Ђ. Радовановић: *Из живота и рада др Живка Топаловића: Прилози за биографију*, Штокхолм, 1988, стр. 13-40; *Рад удружења српских писаца и уметника у иностранству*, Лондон, 1963. (подаци о Ж. Топаловићу).

бе. Зар Србима није доста мука и бриге са осталим националним мањинама: Арбанасима, Немцима, Маџарима, Румунима, Турцима, Бугарима, Грцима, итд. него још треба себи да набаце на врат пола милијона Хрвата, близу милијон и по Муслимана? Имате нерешене националне проблеме око уже Србије: у Маћедонији, и на Косову, у Црној Гори, у Војводини и Санџаку, и Ви још хоћете да то компликујете огромним верско-националним шаренилом Босне и Херцеговине?”

О разговорима са више политичких личности у окупираном Београду које су биле отворене присталице покрета Драже Михаиловића, Топаловић је обавестио присутне чланове ГО СПЈ (који су се окупљали у просторијама Радничке Кредитне Задруге) у Београду.

Присутни социјалисти-социјалдемократи обавештени су о досадашњим акцијама Топаловића оствареним у првој половини 1943. године, и закључено да ваља обновити везе са чланицама предратне Удружене опозиције, испитати карактер Равногорског покрета (послат је Јово Јакшић да борави неколико недеља на Равној Гори), а истакнута је идеја о приближавању два покрета отпора све у циљу прекида грађанског рата.

Већ у првој половини 1943. године, дошло је до првих контаката међу страначким првацима међуратних политичких странака: Социјалистичке партије Југославије, самостално-демократске странке, Демократске странке, Земљорадничке странке, Радикалне странке, Републиканске странке као и Савеза спортских и соколских омладинских друштава. Они су се сагласили да треба створити једну нову политичко-националну организацију састављену од демократских странака које треба да усвоје заједнички програм, уз задржавање политичке и идеолошке самосталности. Исто тако, истакнута је потреба сарадње са Хрватском сељачком странком, с обзиром да је будућност хрватског народа у федеративној заједници Јужних Словена, а с обзиром на проблеме Црне Горе, Босне и Херцеговине као и националних мањина, усаглашено је да ће се ове политичке партије залагати за федеративно уређење Југославије. Уговорена је и нужност сарадње два покрета отпора у Југославији, у циљу њихове заједничке борбе против окупатора и скорог ослобођења земље.

Најинтересантнија тачка споразума, како наводи Топаловић у књизи: “Борба за будућност Југославије”, односила се на питање будућег уставног уређења Краљевине Југославије: “... Ми желимо обезбедити демократски поредак у Југославији, тј. право народа да сам слободно доноси одлуке о облицима власти. Искуство у демо-

кратким државама је показало да је то могуће и у парламентарној монархији и у парламентарној републици”.⁷¹⁾

Топаловићево прво сусретање са пуковником Дражом Михаиловићем на Равној Гори 1943. године барем онако као је записао двадесетак година касније, у емиграцији, објашњава неслагања и размимоилажења са првацима Равногорског покрета на Светосавском конгресу у селу Ба, јануара 1944. године.

Мољевића је описао као “... високог, седог, мршаваг човека плавих очију, змијског погледа. У свему изванредно скроман, управо аскет. Чини утисак фанатика, калуђера. Не говори много, изражава се доста тешко и недовољно јасно, али од својих схватања и тврдњи ни за длаку не попушта. Има поверење или неповерење према појединим људима, војницима и државницима у иностранству па и о онима у нашој земљи и средини са којом ради. Дубоко је огорчен на енглеску владу и њену политику, коју сматра анти-српском. Њега углавном интересују Срби, Босна и у Босни Босанска Крајина...”⁷²⁾

За Васића је записао да је песничка душа са замагљеним идејама: “... без чврстих уверења и готов да под новим утисцима та своја уверења брзо мења. На Универзитету је најпре био социјалиста, а затим је пролетео кроз низ политичких група, постао присталица либерала под вођством Рибарца, чак Рибарчев зет, здружио се доцније са комунистима и пошао на посету у Совјетски Савез, али се отуда вратио разочаран. Но, постао је оштар противник свих политичких партија. У суштини он је био несталожен дух, али способан да се одушеви и жртвује. Најзад се нашао међу републиканцима. Његов Србизам био је поштено одушевљење, али се он дао уразумити, и конструктивно упослити...”⁷³⁾

Поредећи Топаловићеве разговоре са Дражом Михаиловићем приликом првог сусрета,⁷⁴⁾ са каснијим збивањима, јануара 1944. године, у селу Ба, очигледно је да се главна политичка борба водила између Топаловића и Мољевића, који се није слагао да Равногорски покрет буде утопљен или, изнутра раздробљен деловањем међуратних опозиционих политичких странака које су приступиле Светосавском конгресу. У припремном делу конгреса то је било видљиво у полемици са Мољевићем, како пише Топаловић: “... Наше праве тешкоће настале су око питања организације која

71) *Борба за будућност Југославије*, Лондон, 1967, стр. 46.

72) Исто, стр. 104.

73) Исто, стр. 104.

74) Исто, стр. 94-115.

треба да никне из овог Конгреса. Др Стеван Мољевић је рекао: да се они, Равногорци, одлучно противе стварању макакве нове политичке организације. Равногорски покрет постоји, има своју организацију и свој Централни национални комитет. Он је одувек тежио да обједини око себе све политичке снаге народа. То може да се постигне овом приликом. Нека преставници странака уђу у Равногорски покрет, чији Централни национални комитет тада може бити проширен. Овај Конгрес треба да је редовни Равногорски конгрес, коме ће он као секретар Централног националног комитета поднети извештај о досадашњем раду. Ја сам се одлучно успротивио оваквом обележавању Конгреса и предлозима Г. Мољевића”. Затим је Топаловић образложио овакав став речима: “... То што се зове Равногорски покрет у суштини је једна идеја, а не политичка организација. То је идеја непотчињавања капитулацији пред нападачем, идеја отпора непријатељу, оличена у личности генерала Михаиловића и војске под његовом командом...”⁷⁵⁾

У реферату на конгресу у селу Ба, на Светог Саву (25-28. јануар) 1944. године, Топаловић је оповргао наводни “недемократски” карактер покрета окупљеног око Драже Михаиловића, некакве њихове тежње за аутократском влашћу након рата, уз истицање тоталитарног карактера управо комунистичког покрета, његовој изразито антисрпској политици, подржавању васпостављања монархије у земљи као и подршци борби савезника против Немачке. На конгресу је створена “једна заједничка слободна организација под именом Југословенска Демократска народна Заједница⁷⁶⁾ на чијем се челу нашао Топаловић, иначе председавајући Конгреса. Основне контуре општенородног програма садржане су у томе да се: “... у целини обнови Југословенска држава и прошири на територије на којима живе Срби, Хрвати и Словенци и да се као минимално тражење будућој Југославији одреде границе према тражењу југословенске делегације на конференцији мира после првог светског рата”. Југославија је требало да буде уређена као “... федеративна држава у облику уставне и парламентарне наследне монархије са народном династијом Карађорђевића и са Краљем Петром Другим на челу”. Конгрес је закључио да је неопходно у оквиру будуће демократске Југославије установити једну српску јединицу у државној заједници, која би на демократским основама окупљала “цео српски народ на његовој територији. Исто начело треба да важи и за Хрвате и Словенце. “Оспорене су и одлуке Другог Заседања АВНОЈ-а у смислу да: “... Разграничење између Срба и Хрвата извршено је без легитимних представника српског народа, као и сва

75) Исто, стр. 161.

76) Исто, стр. 8.

друга фактичка стања створена пред рат или у рату, под притиском насиља и диктатом окупатора, не признају се”. Исто тако, истакнути су захтеви да се Југославија конституише као демократска правна држава где се поштују слободе и права човека и грађанина. Још једном је истакнуто да је Краљ Петар II народни краљ по уставу и законима Југославије и да је он по њима обавезан на вршење својих краљевских дужности те: “... сматра да га од ових дужности разрешава или на њихово вршење утиче, да чак ни Он сам не може да напусти вршење ових дужности, нарочито дужност Врховног Команданта војске и нарочито данас, када је земља у рату, док га слободно изабрано народно представништво легалним путем од вршења ових дужности, не би ослободило”.⁷⁷⁾

Конгрес је оптужио КПЈ да води продужетку грађанског рата и бори се за успостављање комунистичке диктатуре у Југославији, а подржао је борбу савезника против фашизма и принципе изражене у Атлантској повељи.

Након конгреса, Топаловић је одржао неколико зборова широм Шумадије. На збору у селу Прањанима, удаљеном 20-так километара од Чачка, Топаловић је пред неколико хиљада мештана изјавио: “... Али браћо, постоји за све нас једна велика опасност. У иностранству нема наше Народне скупштине, као што је постојала за време Првог светског рата. Велика је несрећа, да пред овај рат нису обављени слободни избори, па да прави народни представници пођу у туђину и престављају државу. Њих нико не би могао ни обманути, нити на зло присилити. Овако без Народне скупштине, државу преставља само Краљ. Он именује и отпушта владу како хоће. А Краљ је млад и зелен. Око њега се сакупља гомила туђинаца којих се жеље нашег народа и његова будућност ништа не тичу. Ту је и гомила наших људи, који не носе никакву одговорност. Сви они врше притисак на Краља да га наведу на зло: да се одрекне краљевске власти и команде над војском и да све то уступи Титу и комунистима. Због те опасности Конгрес је морао отворено поручити Краљу: Младићу, пази шта радиш!...” У књизи: “Србија под Дражом”, публикованој у Лондону, 1968. године, Топаловић ће у биографским забелешкама записати да су Конгрес у селу Ба и његове политичке последице највише погодиле режим генерала Милана Недића у Србији: “... То се видело и по политичким тешкоћама што су Недићу стваране од стране његових дотадашњих политичких и војних сарадника. Све чешће су се јављали Недићеви официри на службу у Дражиним јединицама или на вршење услуга Дражи у оквиру Недићеве Српске државне страже...”⁷⁸⁾

77) Исто, стр. 197-199.

78) Исто, стр. 70.

Јуна 1944. године, Живко Топаловић је са супругом Милицом Ђурић-Топаловић, са аеродрома у Прањанима, код Чачка, стигао у Италију, код савезничке британско-америчке мисије где је требало да представља покрет генерала Михаиловића и пропагира политичке одлуке доносене у селу Ба. Ту се сусрео са Шубашићем, али из објективних разлога није могао много тога да учини, па чак ни да контактира са Михаиловићем у окупираној земљи. Након споразума Тито-Шубашић, средином јуна 1944. године, Топаловићу је било јасно да: "... је после Барија и Напуља дошло до напуштања Драже Михаиловића и признања Тита... Топаловићев даљи рад се свео на слање дописа савезничким командама у којима се детаљно излагала ситуација у Југославији и тражила хитна помоћ". Топаловићев рад је био под енглеском контролом: "Није му дозвољено да се састане са нашим политичарима. Преписка са њима је ишла преко америчких веза. То је било споро и недовољно када се радило о доношењу хитних одлука. Веза са Михаиловићем је постала нередовна. Савезничко признање Тита није давало наде у боље решење прилика у Југославији. Остало је још да се покуша са ширим обавештавањем Запада о југословенској стварности и да њихово јавно мњење врши притисак на своје владе, да спасу шта се може спасти и да покушају да исправе почињене грешке..."⁷⁹⁾

Ради тога, Топаловић прелази у Швајцарску, где због писања у једним социјалистичким новинама, под пуним именом, од стране комунистичких власти у Београду, буде затражена његова екстрадиција у Југославију. На његов захтев, један професор Женевског универзитета, иначе социјалдемократа, утврдио је да су оптужбе југословенске владе неосноване. То су исто утврдили и француски социјалисти (на Топаловићев захтев), јер се обратио припремном Привременом одбору за обнову Социјалистичке интернационале.

Топаловић је у Паризу, 1948. године, образовао Интернационални социјалистички биро кога су сачињавали социјалисти из десет комунистичких земаља. Као председник овог бироа учествовао је као редован члан у обнови СИ. Топаловић је у емиграцији основао Југословенски слободан синдикат као секцију француског демократског синдиката Форс Увриер (Force Ouvrière). Исто тако, у Паризу је био на челу Интернационалног центра слободних синдикалиста и у избеглиштву, односно уредник часописа "Labor i Exile", "Sindycaliste Exile", а издавао је и лист "Синдикалист". Топаловић је највише пружао отпор да се комунистички синдикати из Југославије инфилтрирају у рад међународних синдикалних ор-

79) Наведено према: М. Милутиновић, Ђ. Радовановић: *Из живота и рада др Живка Топаловића*, Штокхолм, 1978, стр. 51.

ганизација. Дуго је година био заступник слободних синдикалиста у оквиру Међународне Конфедерације Слободних Синдиката, а деловао је и у покрету за Европско уједињење. Од 1961. године, био је и председник Демократске заједнице Југославије у Француској.

Једна од првих препрека комунистичких власти Југославије, у циљу да се сузбије ова политичка активност Топаловића, била је да се Топаловић (на суђењу Дражи Михаиловићу 1945. године у Београду), прогласи за ратног злочинца и осуди, у одсуству на 20. година робије са принудним радом!

Пошто није могао да се појави на суђењу Дражи Михаиловићу у Београду, Топаловић је у емиграцији, у Паризу, 1958. године, објавио књигу: "Покрети народног отпора у Југославији (1941-1945)". У делу књиге где се говори о наводној његовој издаји, а посебно конгресу у селу Ба, Топаловић је оповргао тврдње тужиоца, следећим наводима: "Демократским снагама у Југославији наметала се тада само једна политика: прекид грађанског рата; стављање оба покрета отпора под једну савезничку команду; израда заједничког државног програма и обезбеђење слободних избора и демократских права народа и за ослобођења земље. Најпреча и непосредна брига била је да се што пре прекине рат..."⁸⁰⁾

Прецизније податке о конгресу у селу Ба и стварању Југословенске Демократске Народне Заједнице, срећемо у публикованим записницима са суђења Д. Михаиловића. Тада је, између оптуженог и тужиоца текао овакав дијалог:

“ – Ко је донео нацрт резолуције?

- Израдио га је један ужи одбор политичких странака у Београду а донео га је Живко Топаловић. Он је претресан на претконференцији пред Конгрес која је трајала два дана и на којој су били: од Равногорског покрета ја, Васић и Мољевић, а од политичких странака Живко Топаловић, Брана Ивковић и Шаца.

- Тужилац: Шта значи Ј. Д. Н. З.?

- Михаиловић: Југословенска Демократска Народна Заједница. То је коалиција Равногорског покрета и политичких странака заснована на Башком Конгресу. И на том питању дошло је до расправе коју сам пресекао.

- Тужилац: Значи Башки Конгрес представља остварење коалиције Равногорског покрета и политичких странака на одређеној платформи”⁸¹⁾

80) *Покрети народног отпора у Југославији: 1941-1945*, Париз, 1958, стр. 93.

81) Наведено дело, стр. 87.

Али и поред тога, Топаловић је био радо виђен и уважаван у Социјалистичкој интернационали, а 1966. године, у Бечу, организовао је, са још 20-так емиграната Социјал-демократску заједницу Југословена ван Отаџбине (Удружење слободних Југословена у Отаџбини). Ова организација је прикључена Социјалистичкој заједници за Средњу и Источну Европу. Циљ је ове организације био да се наметнути једнопартијски режим трансформише у истинску парламентарну демократију. До ње се долази стварањем једне прелазне владе која би омогућила извођење слободних избора за Уставотворну скупштину, јер: "... једино се кроз слободне изборе могу створити *легитимни* представници народа Југославије, који би у слободном договору извршили организацију државе и свих јавних установа, као и целокупног друштвеног поретка у федерално уређеној демократској републици Југославији".⁸²⁾

У емиграцији Топаловић, је поред наведених књига: "Борба за будућност Југославије" (Лондон, 1967.) и "Србија под Дражом" (Лондон, 1968.) написао и неколико других запажених студија које су, као и стотине других његових чланака, новинских написа, службених извештаја и анализа, намењених Међународној организацији рада у Женеви где је радио као чиновник, саветник речима: "Говори Вам Живко Топаловић", наишао на повољан пријем у јавности. Овде, у земљи, повремено се оглашавао предавањима преко радио станице "Слободна Европа".

У време сукоба КПЈ и СКП, 1948. године, Топаловић је шокирао ондашњу јавност смелим тврдњама у две омање брошуре: "Tito et Kominform-Yougoslavie de 1941-1949" (Издање групе југословенских социјалиста, Париз, 1950) и "Les usines aux ouvriers" (1953). Иако се на први поглед, неупућенима, чинило да подржава титоистичку диктатуру, било је супротно. У евентуалној победи Стаљина, видео је велику опасност за будућност Југославије и губитак реалних шанси за воспостављање демократског режима у Југославији. Посебно су занимљива Топаловићева разобличавања комунистичког покушаја да фабрике предају радницима на управљање, у форми радничког самоуправљања, једноставног разлога што је био велики уплив комунистичке партије и репресивног система у све поре друштва.

Уосталом, Топаловић је у предговору књиге: "Покрети народног отпора у Југославији 1941-1945" (Париз, 1958) за југословенски режим записао да је вешто искористио руске большевике ради пропаганде и западне демократије за материјално помагање: "Режим југословенске диктатуре је у својој основи власт једне шумске војске под комунистичким вођством. Она се наметнула др-

82) Исто, стр. 366.

жави и народу оружаном силом...”. Упркос федералистичком начелу које је практично потрго режимом диктатуре у свим федералним јединицама и једнопартијским централизмом, југословенски комунисти: “...Исту варку према западним демократијама врше југословенски комунисти и својим реформама у правцу економске демократије. Управо на југословенском искуству показује се да је остварење економске демократије немогуће без постојања грађанских слобода и пуне политичке демократије”.⁸³⁾

У документованој студији: “Како су комунисти дограбили власт у Југославији”, публиковане у издању “Синдикалиста” и “Наше речи” у Лондону, 1964. године, Топаловић је на основу анализе војно-политичких збивања у Југославији од 1939. до 1945. године, проникао у болшевички карактер насилно установљене комунистичке власти у Југославији након рата.

Занимљиве су његове тврдње да су југословенски комунисти били први у свету: “... који су одмах устројили своју диктатуру по совјетском типу. Није им био потребан један прелазни период за политчко маневрисање и постепено уништавање демократских снага, као што је то био случај у свима осталим земљама под окупацијом совјетске војске –у Румунији, Бугарској, Маџарској, Чехословачкој, Пољској. Југословенски комунисти су још током рата стварали свој апарат власти и своју оружану силу, и могли су одмах прећи на уништавање својих противника и изградњу своје диктатуре. Ово им је било олакшано тиме што су у свему копирали совјетске установе и болшевичке методе владања”.⁸⁴⁾

Топаловић оповргава поставке марксистичке демократске торије о постојању предуслова, пре свега, економских, политичких и духовних који су неопходни да се преузме власт у земљи. Он једноставно сматра да је руски и југословенски пример показао да је за освајање власти у држави довољна само оружана сила и никакви економски и духовни предуслови: “... Група наоружаних комуниста може у рату под погодним приликама да створи војску и докопа се политичке власти без великих привредних предузећа, без снажне радничке калсе и без социјалистичке свести у народу”, али и додаје да: “... Без истинске демократије не може се диктаторски комунизам развијати ка слободи и друштвеној једнакости, ка социјализму”.⁸⁵⁾

83) Ж. Топаловић: *Покрети народног отпора у Југославији 1941-1945*, Париз, 1958, стр. 9.

84) Ж. Топаловић: “Како су комунисти дограбили власт у Југославији”, *Синдикалист*, Лондон, 1964, стр. 130.

85) Исто, стр. 132.

Ове политичко-теоријске постулате Топаловић је пронашао и утемељио на основу својих ранијих политичко-историографских истраживања у две омање студије: “Зачеци социјализма и комунизма у Југославији” (Лондон, 1961) и “Силом демократије” (Лондон, 1961).

Трагајући за коренима комунистичког једноумља након 1945. године, Топаловић ће у омањој књизи: “Зачеци социјализма и комунизма у Југославији”, за комунисте и њихове методе да се дочепалу власти још од Вуковарског конгреса, значи од 1920. године, тврдити да они, заправо и нису извели никакву социјалну револуцију, а најмање дошли на власт ослоњени на раднички покрет своје земље. Попут бољшевика у Русији 1917. године: “... они су у току једног дугогодишњег рата (1941-1945) у коме је пропала стара државна и друштвена организација, под видом народне борбе за ослобођење организовали своје оружане групе. Помогнути страним оружјем и страном војском, не ради завођења комунизма већ ради ослобођења државе од окупатора, они су се силом дочепали власти у ослобођеној Југославији. Тек иза тога они су стали да проводе своју револуцију...”⁸⁶⁾

Топаловић је у студији: “Слом демократије”, 1961. године, анализирајући политички профил Јосипа Броза, истакао да је он у КПЈ увео нешто ново: “... ликвидацију и последњих демократских остатака у њој. Овој партији постала је страна свака тежња да себи привлачи масе и дозвољава масама да одређују партијску политику. Масе нека стоје напољу, или, у туђим организацијама. Њих ће водити партијци, једна елита од посебно школованих, организованих и врховном вођству потчињених кадрова. Место партије маса-партија кадрова, састављена од малог броја професионалних револуционара...”⁸⁷⁾

Топаловић је у емиграцији оставио значајан утицај, рекли би смо одлучујући за очување изворних социјалдемократских идеја. То је било могуће и због тога, што је још од докторантских дана одржавао везе са иностраним социјалдемократима, са Карлом Кауцким, а касније његовим сином Бруном Кауцким, Албер Томом, Фридрихом Адлером, Едуардом Депреом, а када је Живко Топаловић умро у Бечу, 9. фебруара 1972. године, његовој супрузи Милицы Топаловић је стигло на стотине телеграма из свих крајева света, од угледних појединаца, организација и институција.

То је најбоље сведочанство Топаловићеве величине и утицаја у међународном социјалдемократском покрету, које је за народ

86) Ж. Топаловић: *Зачеци социјализма и комунизма у Југославији*, Лондон, 1961, стр. 10.

87) Ж. Топаловић: *Силом демократије*, Лондон, 1961, стр. 63.

у Југославији, све до скоро остало непознато. Стога, овај покушај осветљавања политичке личности Топаловића, представља и напор да се након скоро шездесетогодишњег ћутања проговори и о политичкој заоставштини Живка Топаловића, и поради на његовој политичкој и судској рехабилитацији. Она је делимично и остварена, на пример, у програмима неких левичарских, социјалистичких и социјалдемократских партија⁸⁸⁾ почетком 90-тих година 20. века, али то још није довољно за “повратак” овог српског социјалисте и синдикалисте у Србији с почетка 21. века.⁸⁹⁾

Ипак, први корак је учинио др Војислав Коштуница, коме је 27. новембра 2008. године, уручена награда Задужбине “Живко и Милица Топаловић”:

“У Српској књижевној задрузи, у препуној сали, јуче је уручена награда Задужбине “Живко и Милица Топаловић” Војиславу Коштуници, правном писцу и друштвеном раднику, за “верност себи и свом народу”, како стоји у образложењу. Одлуку је, једногласно, донео Управни одбор: Милован Данојлић (председник), Сања Бошковић и Ђорђевић Вуковић.

Поздрављајући госте, у име домаћина, Слободан Ракетић, председник Српске књижевне задруге, подсетио је да је треће издање “Историје српског народа” објављено управо захваљујући помоћи Задужбине “Живко и Милица Топаловић”.

У образложењу одлуке Управног одбора, коју је прочитао књижевник Милован Данојлић, каже се, између осталог, да је патриотизам Војислава Коштунице “рационални избор правника надахнутог љубављу према родном тлу и његовим људима”. Његова књига “Одбрана Косова”, непосредни повод за доделу овог признања, летопис је трогодишње борбе да се разговор о статусу наше несрећне покрајине постави у координате историје и у оквире владајућег међународног права. Уручујући награду, Милован Данојлић је рекао да се новчаног дела (десет хиљада евра) Војислав Коштуница одрекао, у духу дела Живка Топаловића, у корист породице Благоте Шапића, који са својом шесточланом породицом подиже себи дом у Србици на Косову и Метохији.

У свом слову, подсећајући на животни пут Живка Топаловића (1886-1972), правника и политиколога, који је докторирао

88) Видети програм СПС из 1990. године, програм СДП Чедомира Марковића из 1992-1993. године, програм СДП Момчила Трајковића, као и програме других партија и удружења на пример, активност Фонда др Живко и Милица Топаловић и награде које се додељују угледним политичким личностима Србије.

89) Деценијама је овим Фондом, у ствари Задужбином др Живка и Милице Топаловић управљао (недавно преминули) Марко Милуновић из Шведске, а активности је настаvio књижевник Милован Данојлић.

Драган Суботић Српски социјалиста др Живко Топаловић (1886-1972)

кривично право, једног од оснивача КПЈ, коју је напустио 1920. године, када је она прихватила бољшевизам, председника Социјалистичке партије Југославије, припадника Равногорског покрета од 1943. године, председника Југословенске демократске народне заједнице, осуђеног на двадесет година робије од комунистичке власти, Војислав Коштуница је рекао да је Живко Топаловић, пре свега, био прави патриота у тешким временима кроз које је Србија пролазила. На Светосавском конгресу 1944. године све идеологије и сва спорења била су стављена на страну, јер је на дневном реду била судбина Србије и српског народа.

На примеру истинског патриотизма Живка Топаловића, додао је Коштуница, могли бисмо да научимо да нам је обавеза да увек најодлучније бранимо онај део отаџбине и оне националне интересе који су у одређеном тренутку најугроженији.

Видно узбуђен, примајући дар, Благота Шапић је позвао Војислава Коштуницу да дође у Србицу, на Косову и Метохији, буде њихов гост и види како живе⁹⁰⁾.

ЛИТЕРАТУРА

Марија Богдановић: *Српски раднички покрет 1903-1914: Наличје легенде*, Загреб, 1990.

Димитрије Туцовић: *Сабрана дела*, књ. 1-9, Београд, 1982.

Српска Социјалистичка партија 1903-1918, Београд, 1978.

Живко Топаловић: *Зачеци социјализма и комунизма у Југославији*, Лондон, 1967.

Живко Топаловић: *Борба за будућност Југославије*, Лондон, 1960.

Живко Топаловић: *Две различите револуције*, Београд, 1924.

Живко Топаловић: *Слом демократије*, Лондон, 1961.

Живко Топаловић: *Привреда и политика*, Београд, 1924.

Живко Топаловић: *Како су комунисти дограбили власт у Југославији*, Лондон, 1964.

Живко Топаловић, М. Милутиновић, Ђ. Радовановић: *Из живота и рада др Живка Топаловића : Прилози за биографију*, Штокхолм, 1988.

90) Коштуници награда Задужбине "Живко и Милица Топаловић", "Политика", 28. новембар 2008. године

Dragan Subotic

**A SERBIAN SOCIALIST DR ZIVKO
TOPALOVIC (1886-1972)**

Summary

Author of the article wrote about dr Zivko Topalovic, a socialist and labor union activist, who marked history of socialism with his political activity in 20th century in Serbia. Dr Zivko Topalovic was born in 1886 in Uzice and graduated from the Faculty of Law at the University of Belgrade, granted Ph.D. in Law Sciences in Germany and was active in Serbian Social-Democratic Party of Dimitrije Tucovic and in Main Labor Association of Serbia. After 1918, he founded the Socialist Labor Party of Yugoslavia (1921) and became its president. He was engaged in activities of inter-war Labor Union and Labor Movement. During the Second World War, starting from 1943, he jointed the Ravnogorski Movement and in 1944 he went to Italy. While in the exile in France, he founded the Democratic Union of Yugoslavia, as well as the journal Labor Unionist. For many years he lived abroad as an emigrant – “enemy of the nation”, publishing prominent books and other works. He passed away on February 1972 in Vienna, Austria.

Key Words: dr Zivko Topalovic, socialist, labor unionist